

перменіє. судиже нудлоєстѣ прѣрсе поєрїєсе: **Е**ще в
вѣмь острѣрїи, естлѣциже нѣтрїє ошѣтїи мїиєс.
нѣ вѣмь рѣдѣ, нѣ пєсїи оїрїє ошѣтїи нѣ вѣмь. поєрїє
тїєсїи нѣ вѣдїи. мїи нѣтїи ошѣтїи вѣтїи: **Е**ще вѣмь, нѣ
перменїи вѣдїи. нѣ вѣмь сїи пѣтїи, р. вѣлѣрїи ошѣтїи.
нѣ вѣмь, р. лѣмь ошѣтїи. нѣ вѣмь. судиже нѣ вѣдїи
лѣтїи, прѣрїєсє вѣмь ошѣтїи нѣ вѣдїи. дѣтрїє
лѣтїи, р. нѣ вѣмь пѣтїи, р.: **н** еше вѣмь пѣтїи
нѣ вѣмь сїи пѣтїи ошѣтїи. нѣ вѣмь перменїє, нѣтїи пѣтїи,
нѣ вѣмь: **о** шѣтїи вѣмь:

теша вѣмь

Вѣмь ошѣтїи вѣмь ошѣтїи, вѣмь нѣ вѣдїи: **В**ѣмь
сѣтїи нѣ вѣдїи ошѣтїи нѣ вѣдїи вѣдїи: **В**ѣмь
дѣтрїє сѣтїи, сѣтїи нѣ ошѣтїи дѣтрїи. нѣ вѣмь пѣтїи:
Вѣмь кѣтїи нѣ вѣдїи ошѣтїи, пѣтїи: **В**ѣмь нѣ
рѣсє сѣтїи ошѣтїи. сѣтїи ошѣтїи дѣтрїи. нѣ вѣмь вѣ
дїи: **В**ѣмь ошѣтїи ошѣтїи, сѣтїи нѣ вѣмь
сѣтїи нѣ вѣмь. сѣтїи нѣ вѣмь ошѣтїи. нѣ вѣмь нѣ
ошѣтїи. сѣтїи нѣ вѣмь ошѣтїи: **В**ѣмь сѣтїи нѣ
ошѣтїи ошѣтїи ошѣтїи нѣ вѣмь вѣдїи. сѣтїи,
нѣ вѣмь ошѣтїи дѣтїи нѣ вѣмь сѣтїи. нѣ вѣмь нѣ вѣмь
ошѣтїи. **В**ѣмь дѣтрїє сѣтїи, пѣтїи ошѣтїи, пѣтїи.
нѣ вѣмь сѣтїи, нѣ вѣмь сѣтїи. нѣ вѣмь сѣтїи нѣ вѣмь
пѣтїи нѣ вѣмь, нѣ вѣмь сѣтїи. нѣ вѣмь сѣтїи нѣ вѣмь
нѣ вѣмь сѣтїи. нѣ вѣмь сѣтїи нѣ вѣмь. сѣтїи
нѣ вѣмь сѣтїи. нѣ вѣмь сѣтїи нѣ вѣмь. сѣтїи

800 ГОДИНА СРПСКЕ МЕДИЦИНЕ ТРЕЋИ БЕОГРАДСКИ ЗБОРНИК 1

СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО

800 ГОДИНА СРПСКЕ МЕДИЦИНЕ

**Зборник радова Једанаестог конгреса
историчара медицине
800 година српске медицине**

Уредник

Др Зоран Вацић

Програмски одбор

Академик Радоје Чоловић (председник),
проф. др Радмила Гудовић, проф. др Душан Лалошевић,
пук. проф. др Драган Микић, прим. др сц. Петар Пауновић

Научни одбор

Генерал доц. др Вељко Тодоровић (председник),
проф. др Јован Максимовић, др сц. Јелена Јовановић Симић,
прим. др Нада Лазовић

Организациони одбор

Др Зоран Вацић (председник), прим. др Милче Чанковић
Кадијевић (секретар), прим. др Ненад Ђорђевић,
прим. др сц. Илијас Чинара

Рецензенти

Научни саветник прим. др сц. Александар Недок
Проф. др Обрад Зелић
Др Гојко Маловић, историчар и архивиста
PhDr. L'udovit Hallon, DrSc.

800 ГОДИНА СРПСКЕ МЕДИЦИНЕ

Српско лекарско друштво
Београд
2023.

Фотографија на корици:

Хиландарски медицински кодекс бр. 517, лист 191^б
„О лечењу зубне болести [о вомѣзны зѣвнѣи]“

САДРЖАЈ

Зоран Ваџић Уводна реч	7
Зоран Ваџић Оснивање Секције за историју медицине и фармације Српског лекарског друштва и први период њеног рада (1950–1978)	15
Јелена Јовановић Симић 65 година Музеја Српског лекарског друштва (1955–2020)	77
Томислав Јовановић О болестима и начину лечења у гатарским списима старе српске књижевности	103
Зоран Ваџић Болести уста и зуба и њихово лечење према <i>Хиландарском медицинском кодексу бр. 517</i>	111
Надежда Јовић Лекови, отрови и медицинска средства анмалног порекла у <i>Хиландарском медицинском кодексу</i>	167
Сања Миленковић Лична хигијена у средњем веку – козметика жена по Тротули	183
Кристина Митић Лековите траве у српској народној ботаници	199
Тања Петронијевић Гинекологија на нашим просторима у средњем веку: општи преглед	209
Зоран Д. Јевтић Сточарство и ветеринарска медицина у Србији од средњег века до првих деценија XIX века	219
Вања Продић, Слободан Продић Грех, страх и болест у светоназору флагеланата	227

<p>Јован Максимовић Христова исцељења у фрескосликарству и иконографији Војводине</p>	235
<p>Небојша Ј. Јовић Болница манастира Високи Дечани – у темељу српске средњовековне медицине</p>	249
<p>Ана Милошевић Слике демона као израз уметничког менталног стања – пример Франсиска Гоје</p>	257
<p>Јелица Новаковић Лопушина Деменција у низоземској књижевности</p>	269
<p>Јасмина Ахметагић Суђење посредством речитих ситница : параноидна љубомора у <i>Тунелу</i> Ернеста Сабата</p>	281
<p>Ивана Арађан, Нела Пушкаш Фото-лабораторија проф. др Александра Костића и њен значај за хистологију и историју медицинске фотографије</p>	295
<p>Јелена Манојловић Музеј за историју фармације у саставу Фармацеутског факултета, најмлађи музеј у Србији</p>	305
<p>Гордана Буловић Прва изложба Музеја фармације Фармацеутског факултета у Београду 1956.</p>	311
<p>Данијела Ђукић-Ђосић Токсикологија у Србији – од средњовековног познавања отрова, преко Државне хемијске лабораторије до савремене токсикологије у образовању и пракси</p>	319
<p>Јелена Јовановић Симић Доктор Василије Теодоровић (1811–1864): животопис и судбина једног родољуба</p>	335
<p>Нинослав Станојловић Санитетски пуковник Владимир А. Поповић (1868–1935), лекар и стручни писац</p>	381
<p>Љубица Урошевић Реконструкција лекарске каријере и животописа др Светислава Андрејевића (1868–1915) на основу архивске грађе</p>	387

Ивана Б. Спасовић Др Владимир Алексић (1873–1911) – лекар, власник санаторијума у Панчеву и „први српски Икар“	421
Радмила Гудовић, Владимир Сакач, Душанка Добановачки, Синиша Бабовић, Биљана Срдић-Галић Доктор Јован Ненадовић оснивач Кожно-венеричног одељења Градске болнице у Новом Саду	435
Дарко Жарић, Ивана Топаловић Др Алекса Савић – народни лекар и патриота	453
Марина Ј. Јањић Врањанац др Сретен З. Николић, интерниста и балнеолог – тражени, цењени и вољени лекар врањског краја	467
Стефан Стаменковић Др Живојин Поповић – ћупријски лекар и југословенски политичар	493
Предраг Илић Лука Јакшевац – апотекар	503
Волођа Ђуковић Др Петар Илић (1881–1941) – лекар са фотоапаратом	511
Исидора Стојановић Теодосић Др Даринка Маленић Банковић – прилози за биографију	547
Драган Теодосић Др Звонимир Павелић – прилози за биографију	557
Гордана Буловић Проф. др Димитрије Стануловић – последњи интерниста интерниста	569
Волођа Ђуковић, Дијана Бујаковић Др Милан Магић (1931–2009) – Хирургија као начин живота	583
Нада Лазовић, Миша Раичевић Велики доктори малих вароши – Прим. др Бранко Ницовић (1925–1997)	593
Богдан Степанчев Лекари кикиндског дистрикта – жупаније од 1774. до 1941. године	603

Милче Чанковић Кадијевић, Ивана Б. Петровић Кроки страшног акцидента о коме се и данас ћути и прилог за биографију докторке Данице Филиповић, рођене Калић	613
Анкица Јеленковић, Милан Стануловић Арнолд Холсте, Радивоје Павловић и Илија Димитријевић: утемељење и развој савремене фармакологије и токсикологије у Србији	621
Павле Б. Орбовић Џвјетко-Ћетко Поповић, први грудни хирург у Црној Гори	751
Вељко Тодоровић Војно-лекарска писма доктора Владана Ђорђевића	659
Снежана Вељковић Рад Владана Ђорђевића на регулисању проституције	675
Гордана Оцић Историја деменција – пре и после открића Алцхајмерове болести	687
Сања Синђић-Антуновић Лечење атрезиије ануса кроз векове - историјат хируршке процедуре од старог доба до данас	703
Радоје Чоловић Операције на штитастој жлезди на Хируршком одељењу Опште државне болнице у Београду до 1922. године	715
Радоје Чоловић Операције на дојци у Општој државној болници у Београду у периоду до 1922. године	725
Радоје Чоловић Операције на грудном кошу на Хируршком одељењу Опште државне болнице у Београду до 1922. године	735
Радоје Чоловић Шта су српски лекари знали о повредама срца на почетку XX века?	743
Илијас Чинара, Лазар Давидовић, Светолик Аврамов, Бранко Донфрид, Марко Контић, Небојша Лучић, Михаило Цвик, Александар Томић, Ненад Илијевски Кратка историја васкуларне хирургије у Србији	749

Anna Falisová, Silvia Capíková (Словачка) Birth of Modern Surgery in Slovakia	765
Наташа Чоловић Како је „неодговорност“ чувара лабораторијских животиња допринела успешном лечењу пернициозне анемије?	781
Дијана Бујаковић Акције добровољног давања крви у општини Пријеполје (период 1960–1980. године)	789
Јасмина Милановић Дом друштва „Српска мајка“	801
Марија Аћимовић Записници са седница лекара из Врњачке Бање у периоду од 1928. до 1934. године	817
Душан Јованчевић Школовање Срба лекара у XVIII веку	825
Елена Јосимовска, Верица Јосимовска (Северна Македонија) Здравствене установе у штипском региону између два светска рата (1919–1941)	831
Душан Лалошевић Пастеров, Бактериолошки, Епидемиолошки и Хигијенски завод у Новом Саду – заједничка историја од 1920. до 1941. године	839
Емил Либман, Владимир Сакач Суботица – град домаћин научног састанка лекара и природословаца августа 1899. године	849
Ненад Ђорђевић Здравствене прилике у Смедеревском Подунављу крајем XIX и почетком XX века	859
Остоја Војиновић Здравствене прилике између два рата у Кикинди у светлу историјских извора и писања штампе	871
Нада Петровић Организација здравства у Југославији (1946–1956)	885
Душко Пантелић Документи о здравственој заштити у фонду Среско начелство Нови Сад (1924–1941)	895

Олесја Недић Развој Службе здравствене заштите радника Дома здравља „Нови Сад“	935
Илинка Вуковић, Душанка Крајновић и Мирјана Гајдаш Преглед и значај Нобелових награда за физиологију или медицину	945
Гордана Лазаревић Здравље је моћ: лекарске објаве и рекламе за медицинске производе у српској штампи крајем XIX века	973
Лука Николић Нека искуства из рада комисије 1. армије при ВМА за идентификацију погинулих	993
Љиљана Павловић Трка милосрђа – када човекољубље помера границе	1007
Милан Мицић „Лоше воде“ – велики колонистички страх (1920–1941)	1017
ДОДАТАК	
Проф. др Снежана Вељковић (1946–2020)	1029
Слободан Николић Животни пут проф. др Снежане Вељковић и њен допринос изучавању судске медицине на Медицинском факултету у Београду	1031
Зоран Ваџић Проф. др Снежана Вељковић – историчар српске медицине	1037
Јасмина Ахметагић Романи др Снежане Вељковић	1045
Аутори радова објављених у Зборнику радова саопштених на Једанаестом конгресу историчара медицине „800 година српске медицине“	1051

СУБЕЊЕ ПОСРЕДСТВОМ РЕЧИТИХ СИТНИЦА: ПАРАНОИДНА ЛУБОМОРА У ТУНЕЛУ ЕРНЕСТА САБАТА

Јасмина Ахметагић

Исповест Хуана Пабла Кастела, централног протагонисте и злочинца у чувеном роману Ернеста Сабата (Ernesto Sabato) *Тунел* (1948), мотивисана је његовим настојањем да открије стварну историју свога слушаја, односно оно што је остало невидљиво у судском процесу, који „сви памте“. У нади да ће га „бар једна особа разумети“, Кастело приповеда о томе како је убио своју љубавницу Марију Ирибарне, уверен у исправност свог закључивања, иако га је у његову ексклузивност већ уверило животно искуство – „оно што мени изгледа јасно и очигледно готово никад не изгледа тако другима.“¹ Као приповедач, Кастело понавља исти образац понашања који је определио и његове односе са жртвом: он настоји да утиче на читаоце и наметне им властити поглед на свет, баш као што је желео да овлада и Маријом. Избор таквог приповедача и чини *Тунел* двослојним наративом: јунак на убедљив начин казује како је свој злочин починио из љубоморе коју је изазвало Маријино неверство, те се читалац пробија кроз слојеве његовог одбрамбеног наратива до чињенице да суд о Марији никако не може бити једнозначан, како га представља приповедач. Напротив, Маријин карактер је недовољно конкретизован а околности живота површно осветљене. Другачије није могло ни бити јер протагониста ни у једном тренутку не размишља о Марији као особи која има властити животни контекст и свет осећања, већ само у односу на самог себе.

Уверљивост Кастелове исповести и почива на параноичном мишљењу, које карактерише таква врста логичког расуђивања у коме нимало простора није остављено за неодређености, нијансе, алтернативе на које мора рачунати мишљење оријентисано ка истинском разумевању живота. Уосталом, научно мишљење (и у том смислу логичко) подразумева да се један закључак изводи узимањем у обзир свих алтернатива, како оних које га потврђују тако и оних оповргавајућих – Кастело узима у обзир само оно што поткрепљује његову сумњу, али то чини константно, експлицитно говорећи о себи као особи која прекомерно анализира, чији је мозак попут компјутера. Непрекидност аналитичког мисаоног процеса, као и дигресије са личне приче на универзалне феномене, стварају утисак о филозофским аспирацијама јунака, док је, показатељно, увек реч о самооправдавајућем наративу којег се јунак доследно држи. Није то,

¹ Сабато, Е. *Тунел*, Београд: Плато, 2001, 15.

међутим, тек свесно и манипулативно оправдање пред публиком: бука коју ствара Кастелов ментални ангажман, онемогућава његово дубље самопреиспитивање. Кастело доследно оптужује друге, па и саму жртву, за оно што чини сам, дубоко уроњен у властити психолошки одбрамбени механизам.

Марија је жртва Кастелове параноидне, тзв. морбидне љубоморе – једне од најочигледнијих и најопаснијих манифестација параноидности која обележава Сабатовог јунака – која је позната и као „Отелов синдром“, иако је и у психолошкој литератури примећено да је феномен на тај начин погрешно именован, јер је Отело жртва Јагове сплетке а не властитог начина интерпретације стварности. Уосталом, и Кастело помиње Отелу пред Маријом Ирибарне, на свој карактеристичан начин – превиђајући сваки противаргумент за тврдњу коју износи, он пребацује Марији неверство, посредством цитата, потпуно пренебрегавајући да је Дездемона била невина. „Стално ми је на уму како је Дездемонин отац упозорио Отелу да би жена која је једном преварила оца могла преварити и другог човека.“² „Морбидна љубомора се јавља како расте уверење да постоји претња ексклузивном поседовању партнера, а реч је о унутрашњем конфликту – његова унутрашња неспособност да воли или сексуално интересовање усмерено на неког другог“.³

Сабатов јунак је усамљеник, страсни интерпретатор стварности који не одустаје од анализе све док се посматрани феномен сасвим не уклопи у његову априорну схему мишљења, а ова открива дубоко неповерење према људима и преплављеност негативним осећањима. Познајући само крајности – импулсивност, која је псеудоспонтаност (Кастелови су поступци често исхитрени, мотивисани унутрашњом присилом, коју не разуме, те је стекао навику да накнадно изналази оправдање за сваки свој поступак) и потпуну контролу – Кастело је уистину лишен спонтаности и истинског саморазумевања. Индикативно је, међутим, да јунак и не жели да се суочи са истином о себи: уместо ка себи, све његове анализе усмерене су ка другим људима. Штавише, Кастело радикално одриче своју одговорност за злочин, тврдећи је много пропатио „њеном кривицом“, те да је прешао пут од љубави до мржње „због њеног понашања“, а његова исповест садржи читаву једну одбрамбену стратегију којом поступно окривљује своју жртву. Протагониста признаје да су се његова осећања кретала „од најчистије љубави до најжешће мржње“, али узроке за то приписује жртви: „а све због противуречног и необјашњивог Маријиног понашања“⁴. Погрешна премиса од које полази Кастело то је да су други одговорни за његова осећања. Тако пропушта да уочи властиту унутрашњу динамику, пре свега своје снажно неверовање у туђу љубав: јунак који се осећа као особа која не може бити вољена, упорно тражи доказе туђе нељубави и – увек их и налази, не само помном анализом понашања, већ и, што је много значајније, „упркос“ свему: „Упркос томе

² Исто, 93.

³ Sims, A. *Symptoms in the mind*, London: Bailliere Tindall, 1988, 95.

⁴ Сабато, Е. *Тунел*, Београд: Плато, 2001, 78.

што се потпуно предавала, одједном би ме спадала сумња да је код ње све само глума.“⁵

Бројни универзални искази у његовој исповести, често сковани попут сентенци, или утемељени на еклатантним примерима, поразно говоре о људској природи и свету, те остављају снажан утисак и одвлаче пажњу од разлога због којих су поменути. Тако Кастело једним примером – „у концентрационом логору се један пожалио да је гладан па су га натерали да поједе живог пацова“ – правда властити исказ „жалим (...) што нисам убио шесторицу-седморицу типова које познајем“ и, тврдећи да су злочинци „најбезопаснија створења“⁶, релативизује злочин. Помиње он бројне прилике у којима је био скрхан у свом атељеу над вестима из криминалистичке рубрике, и констатује да се „оно најсрамније (...) ту не појављује“⁷. Па ипак, о примеру из концентрационог логора, који би могао ићи у ред оног најсрамнијег што се може знати о људској врсти, јунак је сазнао посредно, те је, дакле, и ипак – оно најсрамније видљиво. Уводећи дистинкцију која је тако важна у његовом начину расуђивања, између онога што се види и онога што се прикрива, између споља и унутра, манифестног и суштинског, јавног и тајног, Кастело користи универзалне исказе као самооправдање и сваљује одговорност на жртву. Осим тога, он многа своја својства генерализује, што је стратегија која га чува од сваког преиспитивања: тако не каже да сам доспева до дубоког презира оних које најбоље познаје, већ да човек, начелно, „има више разлога да презире оно што боље познаје.“⁸

У Кастеловој исповести нема кајања. Након низа алузија којима је људском штеточином прогласио жртву, он каже: „Убијмо тог створа и готово. То је оно што ја зovem добрим делом.“⁹ Ако је његов начин живота водио убиству, његова исповест – у којој открива ону логику која је управљала његовим понашањем – води самооправдању и ревиктимизацији жртве.

„Не либим се да признам да се дешавало да по читав дан не поједем ни залогај или да по читаву недељу дана не будем у стању да сликам само због тога што сам уочио нечију карактерну црту; невероватно је до које мере је могуће на нечијем лицу, по начину на који неко хода, у нечијем погледу прочитати грамзивост, завист, обест, похлепу и простаклук и, све у свему, читав онај скуп атрибута који чине људско створење.“¹⁰ Док се представља као добар познавалац људи, Кастело, мизантроп и судија, заправо у друге пројектује властита негативна осећања, чије узроке не познаје. Тако се упорно служи одбрамбеним механизмима пројекције и пројективне идентификације: „То је агресивни маневар којим особа манипулише речима, мислима, акцијама или расположењима стављајући

---

5 Исто, 79.

6 Исто, 6.

7 Исто, 5.

8 Исто, 20.

9 Исто, 6.

10 Исто, 52.

себе или део себе у другог. Пројективна идентификација је двоструки процес, перцептивна трансформација и интерперсонална трансакција.¹¹ Стога се Кастело никада не налази у контакту са другим, само са властитим демонима које пројектује у друге. Зато је штура и Кастелова интроспекција, пошто је за ваљану интроспекцију нужно познавање значајних других. „Пројективна идентификација, порицање и агресија, идеализација и онипотентна контрола су доминантне одлике параноидне личности.“¹²

Унутрашњи свет Кастелов сасвим је опустошен, он изврсно памти ружне ствари, носећи у себи каталог ругобе („памтим толике страхоте, толика цинична и сурова лица, толика злодела, да је памћење за мене попут стидљиве светлости која објасјава огавни музеј срама.“¹³), а његово самопроцењивање дубоко изневерава чињенице, иако тврди да добро познаје себе. Тако о себи каже: „изненадне и непредвидљиве околности умеју да ме у потпуности избаце из колосека; до те мере сам смушен и стидљив.“¹⁴ Ту где би се могао запитати над тим шта чини другима својом дубоком потребом за контролом – јер се само тада, када контролише све аспекте ситуације стишава његова анксиозност – јунак говори о својој стидљивости и смушености, што је и маргинално и мање проблематично својство, али погодно за уобличавање слике о себи као жртви туђег понашања и властитих, драстично минимизираних слабости.

То што слика само за Марију, од часа када ју је први пут видео на својој изложби како гледа у његово „Материнство“ и закључио да је она једина разумела да је наизглед узгредан мотив на слици суштинска ствар, могао би бити додатни и не толико необичан начин уметникове самомотивације, да се Кастело на томе задржава. Но, он од тада живи у свету маште, припремајући се за могући сусрет, не правећи јасну границу између стварности и фантазије: наима, њега неуспели, измаштани сусрети испуњавају горчином. Када се после више месеци сусрет коначно догоди, јунак успева да у Марији изазове нелагоду и страх, али круцијални узроци његове неуспешности у социјалним ситуацијама нису стидљивост и смушеност, како сам каже, већ одлучност у кршењу туђих психолошких граница. Већ при првом сусрету Кастело потпуно превиђа Маријину перспективу (њена осећања, мисли и положај), започињући разговор као да је она потпуно упозната са током његових мисли – штавише, као да јунакове мисли имају и за њу обавезујући снагу реалности. При наредном сусрету већ ју је шчепао за руку и грубо повикао. Сабатов јунак не узима у обзир да Марија постоји изван њега, као самостална личност и бурно ре-

11 Berke, J. H. Reefer madness: Social fears and self-fulfilling prophecies, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998, 158.

12 Kernberg, O. Paranoid social development as a consequence of ideological and bureaucratic regression, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998: 89.

13 Sabato, E. *Tunel*, Beograd: Plato, 2001, 5.

14 Исто, 15.

агује на сваки знак Маријине аутономије. На њен живот он ће извршити најгрубљи притисак, појављујући се као злостављач и пре но што је почи- нио злочин. Настојање да се са Маријом развије симбиотски однос („она не треба никада да се удаљава од мене“¹⁵), као и његова посесивност, због које жели да овлада и њеном прошлошћу и свим односима са људима, по себи је психолошко насиље. У том смислу Марија је у статусу објекта и то тзв. селфобјекта¹⁶, друга особа која се доживљава као део себе, па у складу с тим следи и очекивање да се над њом успостави контрола као над сопственим телом или умом. Кастелов однос према објекту своје љубави изразито је нестабилан: он се креће између његове идеализације и девалвације. Видећи Марију као објекат у оквиру властитог референтног система, лишен способности да се као личност оријентише „у туђој схеми ствари“¹⁷, Кастело развија симбиотски однос са њом, компензујући и превазилазећи своју изолацију у којој га држе негативна осећања. Стога у њиховом односу нема „реципрочног признавања идентитета“ као при сусрету здравих личности¹⁸: Кастело дефинише Марију и њен свет („Ви мислите као и ја (...), осећате као и ја“¹⁹; „ја сам одмах знао каква је и ко је она, колико ми је потребна и колико је, такође, она мене требала“²⁰), све њене мотивације, вршећи огроман притисак на њен живот и личност, врло често настојећи да је раскринка, те покаже да је она нешто друго од онога што изгледа да јесте. Иако у свом писму (на пример оном чије приспеће наратор доживљава као да га је огрејало сунце – истина, црно, ноћно сунце) Марија говори о томе како проводи време, о чему размишља, преноси свој слободан ток мисли, стварајући простор за размену и узајамност, Кастело никада није кренуо путем узајамности, желећи само одговоре на властита питања која изнуђује његово осећање егзистенцијалне несигурности. Стога и утисак да је Марија тајанствена почива на начину на који је види Кастело, а не на чињеницама. Он тако „пориче аутономност друге личности, не узима к знању њена осећања, посматра је као ствар.“²¹ Заправо, *Тунел* говори о развоју јунака од схизоидне индивидуалности ка пуној психози, односно даје „параноичну прогресију схизоидне личности“²². „Термин схизоидан односи се на особу чији је тоталитет доживљаја расцепљен у два битна смисла: на првом месту, имама расцеп у његовом односу према свету, и, на другом месту, постоји поремећај у његовом односу према самом себи. Таква особа није

---

15 Исто, 48.

16 Термин *селфобјект* сковао је Хајнц Кохут (Heinz Kohut) у својој чувеној књизи *The Analysis of The Self*. Heinz, K. *The Analysis of The Self*, New York: International Universities Press, 1971.

17 Laing, R. D. *Podeljno ja*, Beograd: Nolit, 1977, 19.

18 Исто, 29.

19 Sabato, E. *Tunel*, 44.

20 Исто, 69.

21 Laing, R. D. *Podeljno ja*, Beograd: Nolit, 1977, 9.

22 Starčević, V. „Shizoidnost и paranoični proces: analiza literarnog predloška“, *Engrami: časopis za kliničku psihijatriju, psihologiju u granične discipline*, VIII (1986), 3-4, 149.

способна да искусствено доживи себе 'заједно са' другима, или да се осети 'код куће' у свету, већ се, напротив, осећа очајнички самом и изолованом; штавише, она себе не доживљава као целовиту личност, већ пре као 'расцепљену' на разне начине.²³

У науци о књижевности давно је примећена сличност овог јунака са јунаком из *Записа из подземља* Достојевског, те се Кастело проглашава „двадесетовековном верзијом“ тог јунака²⁴ – обојицу обележава хипервесност, губитак идентитета и екстремна неспособност да комуницирају са другим човеком; њихове реакције на ситуације у којима се налазе изненађујуће су сличне, а највећа сродност је у екстремној рационализацији и логици која их води у ћорсокак.²⁵ Утисак манијакалности који Кастело оставља при првом сусрету са Маријом наликује оном који јунак Достојевског изазива на вечери са пријатељима: читав је низ бесмислених и сувишних јунакових чинава које производи његова претерана анализа, фокусирање на сваки детаљ и брза смена унутрашњих стања и расположења, према могућностима развоја ситуације које у сваком од разматраних детаља уочава. Кастело све то чини како би закључио да ли је Марија ушла у зграду *Компаније Т* зато што ту ради или само да би обавила неки посао. Пошто ју је уплашио на улици, Марија је потрчала, приморавши тако и њега да трчи за њом, а изгубио ју је из вида када је ушла у зграду компаније. Потом се јунак вози лифтом, па чека читав сат испред зграде, да би на крају сео у башту оближње кафане одакле је могао да посматра. Кастело, хвалећи се логиком, не чини оно што је једино логично у тој ситуацији – не пита, при првом сусрету, саму Марију оно што га интересује. Протагониста нема навику да са другим директно разговара – други човек је искључиво објекат његових опсервација и раскринкавања. Он не поставља питања и зато што не постоје одговори који би ућуткали рад његове сумње. Заправо, мада се држе логике, параноичари „уништавају логику како би оправдали негативне реакције на друге људе и спољашње догађаје“²⁶

И у роману Достојевског, као и Сабатовом *Тунелу*, у наслову стоји централна метафора егзистенцијалне изолације – подземље, односно тунел – а јунаци, „љути индивидуалци који живе у горком конфликту са реалношћу“, сродни су и по свом псеудофилозофском дискурсу²⁷. Исто тако, мада су женски карактери (Лиза и Марија) у оба романа пасивни²⁸ и, мада су оне тортуриране, јунаци су они који истински пате²⁹. Као метафора изолованости и издвојености, тунел је у вези са Кастеловим осећањем времена и живота: „у сваком случају постоји један једини ту-

23 Laing, R. D. *Podeljno ja*, Beograd: Nolit, 1977, 9.

24 Holzapfel, T. „Dostoevsky's Notes from the Underground and Sábato's El Tunnel“, *Hispania*, 51 (1968), 3, 440. <https://www.jstor.org/stable/338773> (приступљено 16. 12. 2019)

25 Исто.

26 Kantor, M. *Understanding paranoia*, London: Praeger Publishers, 2004, 52.

27 Holzapfel, T. *Nav. delo*, 445.

28 Исто, 442.

29 Исто, 443.

нел, мрачан и усамљен; мој тунел, тунел у коме сам провео детињство, младост, цео живот.“³⁰ Реч је о искуству солипсизма, јер се јунаково ја „односи само према себи и објектима које само ја поставља.“³¹ Кастело никада и није у стварном дијалогу са другим, већ са својим претпоставкама о другом, које треба оснажити или оповргнути.

Његова ментална активност пренапрегнута је до пуцања, а његово резонување, као и јунака Достојевског, има облике зависности³². Мада настоји да буде другима непрозиран и одликује га социјална мимикрија, Кастело држи до мишљења чак и непознатих људи, што је сасвим супротно његовој тврдњи да га није брига за туђе мишљење: он се нашао при првом сусрету са Маријом у бесмисленој ситуацији баш зато што је држао до слике коју оставља на друге. У часу када се Марија „надала у бег“, он се најпре, пре но што је потрчао за њом, обазрео на све стране, имајући на уму колико смешан може изгледати. У лифт улази пошто је за своје чекање већ имао сведоке. Кастело, дакле, себе, стално посматра споља, одмеравајући утисак који оставља. За њега је карактеристично ројење идеја, које се не јавља као креативно обиље, већ као ометајућа, психотична бука, од које се брани тако што мисли доводи у ред класификацијом. Методичном сређивању мисли јунак ће се препуштати много пута потпуно минорним поводима. Контрадикторне жеље – ако потрчи испашће смешан, ако не потрчи, изгубиће Марију у часу када јој ни име не зна – прозводе контрадикторна понашања. Стога је јунак стално у мисаоном кошмару, фокусиран на детаље због којих губи слику целине, а мишљење које не помаже одлучивању и животу, већ паралише јунака (а овај бира најзамршеније путеве, јер „када се човеку нешто учини савршено јасно, нека акција у чијој је позадини нешто на изглед једноставно, готово увек скрива нешто комплексније“³³), сасвим је дисфункционално. Уосталом, констатујући да је Марија створење слично њему, он открива и како себе уистину доживљава: „као крхко створење у сред једног округлог света, препуног ругобе и беде.“³⁴

Кастелова слика о себи је крута, једном заувек утврђена и опстаје у судару са чињеницама. Стога се и не може говорити о интроспекцији, него, као и у случају јунака из подземља, о одбрамбеном наративу, мада тврди: „намеравам да ову причу испричам потпуно непристрасно“³⁵; „Када сам почео да пишем ову повест, био сам чврсто решен да не дајем никаква објашњења.“³⁶ Његова нарација са нарацијом јунака Достојевског дели и то својство што се обојица споре са читаоцем, оповргавајући њихове замишљене претпоставке. Уосталом, немогућност да напосто без објашњења исприча своју причу о злочину, према Кастелу, условљена

³⁰ Sabato, E. *Tunel*, 162.

³¹ Laing, R. D. *Podeljno ja*, Beograd: Nolit, 1977, 81.

³² Holzapfel, T. *Nav. delo*, 441.

³³ Sabato, E. *Tunel*, 63.

³⁴ Исто, 65.

³⁵ Исто, 52.

³⁶ Исто, 9.

је читаоцима, на чије подозриве примедбе, које антиципира, одговара писањем. Тако Сабатов јунак оспорава могућу читаочеву претпоставку да је његово приповедање мотивисано сујетом и, мада властиту сујету не спори, експлицирајући да се не сматра бољим од других, он се ипак упорно сакрива иза широко распрострањеног људског својства. Када признаје своју ману (сујетни понос који је осетио уз мајчину болесничку постељу), Кастело се постара да пре тога докаже – развијајући микро-есеј о тој људској слабости, која је значајан покретач прогреса и које има, како каже, и тамо где је најмање очекујемо – како је то мана коју имају сви, чак и Христ. Разобличавање самог себе далеко је од Кастелове намере: његове се мане волшебним аналитичком маневром преображавају у врлине. Тако, док бескрајно замаштава сусрет с Маријом, уместо да закључи да је лишен спонтаности, он истиче своју дубину: није површан и навикао је „да размишља о људским проблемима“³⁷. Међутим, проблем је у његовом уверењу да се људски проблеми налазе увек испод површине. Његова изолација је „главни маневар за очување идентитета под притиском претње утапањем“, јер за онтолошки несигурну особу „практично сваки однос са другом особом, ма колико безначајан и на изглед „безазлен“ био, прети да је целу прогута“³⁸. Но о екстремној изолованости Кастело говори као о усамљености која је последица одсуства среће у љубави: „Нажалост, мени је суђено да останем туђин у животу сваке жене“³⁹. Истина, он ће закључити да је био неразуман јер се није задовољио оним Маријиним делом који га је спасао самоће, али би стварно признање и увид захтевали да уместо неразумности (која се може правдати и љубављу) види своју сујету, охолост и посесивност. Међутим, он се није разабрао ни у разлозима свога хрљења Марији. Схизоидна индивидуа „може да ступи у однос само са деперсонализованим особама, фантомима властитих маштарија“⁴⁰, јер је услед неомеђеног идентитета његов проблем како да буде у односу а да не буде потопљен у њему – стога је контрола коју настоји да успостави у функцији очувања властите личности.

Онако како прозор са слике, тиме што га је неко препознао као кључ читаве уметникове поетике, преплављује читаво његово дело, тако и онај простор у самом Кастелу који јесте његова апсолутна усамљеност испуњена мржњом преплављује читав његов живот. „Потребан је чврст осећај властитог аутономног идентитета да би се човек могао односити према другом човеку као људско биће према људском бићу.“⁴¹ Марија разумева мотив прозора на слици као „поруку очајника“, док сам сликар, који га је насликао спонтано, као месечар, не зна јасно његово значење. Кастелу је Марија кључ за саморазумевање, онај други, нужен за самообликовање. Стога је идеја о губитку селфобјекта, што она постаје јунаку, неподношљива и значи распадање идентитета Сабатов јунак има чи-

---

37 Исто, 23.

38 Laing, R. D. *Podeljno ja*, 38.

39 Sabato, E. *Tunel*, 15.

40 Laing, R. D. *Podeljno ja*, 71.

41 Исто, 38.

тав низ теорија: о љубитељима сликарства, сликарима подражаваоцима великих мајстора, критичарима, хоризонталним слојевима у друштву, о понављању породичних деформација. Њиховим обиљем он се представља као интелектуалац развијеног критичког мишљења (јер су све теорије једнаке по негативним мислима које износи о другима), готово филозоф, а кључни став који продукује његова параноична узнемиреност гласи: „случајности нема“⁴²

Кастело је у комуникацији са Маријом екстремно нетолерантан према свакој неодређености. „Параноидно мишљење (...) тврдоглаво одбија загонетке. Захтева одговоре, решења.“⁴³ Сабатов јунак нема способност да ради са алтернативима и другостима, он се „извињава на површан начин“ и, попут свих озбиљно параноичних индивидуалаца, „жали што није рекао довољно“⁴⁴. Мада би имао све разлоге за задовољство након првог телефонског разговара у коме му Марија потврђује да и она мисли на њега, Кастело виче кад га она освоји презименом, а велико подозрење и неспокој изазива њена реченица да може да разговара када затвори врата. Његов је фокус увек на неосвојеном, недосегнутом простору, а никада на ономе што јесте речено. Од првога часа он је усмерен не на непосредно сазнавање чињеница већ на значење онога што се успут открива, на сумњиве детаље. Однос са Маријом разоткрива његов ментални образац, видљив и у свим другим односима с људима. А већ природа односа са мајком – јунаково признање да га је болело када би „у њеним најбољим поступцима наслутио макар и примесу сујете или охолости“⁴⁵ – потврђује да је реч о конституционалној црти његовог карактера. Кастело је усредређен на тражење стварних мотива иза ма колико пријатних људских поступака. Тако се и поводом Марије усредсређује на више „мрачних тачака“ и препушта се менталној комбинаторици и минуциозној анализи. У Кастелу постоји априорна слика о свету и подозривост која као душевни и ментални став постоји пре догађаја. Сваки ма колико мали догађај, сваки телефонски разговор, постаје само окидач, повод да се та априорна слика огласи и да буде поткрепљена новим и свежим подацима. У самом Кастелу постоји тамни понор (тунел) који усисава и речи и односе. Осим тога, он поистовећује своје утиске са реалношћу, и доспева до својеврсне пародије силогизма, у чију конклузију верује. Кастелов силогизам почива на партикуларној, на личном утиску заснованој и стога сасвим непоузданој премиси, што показује да је конклузија априорна: „*Марија и проститутка су мале сличан израз лица; проститутка је симулирала уживање у љубавном чину; Марија је, дакле, симулирала уживање; Марија је проститутка.*“⁴⁶

За њега је Марија од првог дана, како констатује, обавијена многим непознаницама, мада је права истина да је Марија потпуна незнанка, да

42 Sabato, E. *Tunel*, 29.

43 Alper, G. *The paranoia of everyday life: escaping the enemy within*, New York: Prometheus Books, 2005, 14.

44 Kantor, M. *Understanding paranoia*, London: Praeger Publishers, 2004: 11, 10.

45 Sabato, E. *Tunel*, 8.

46 Исто, 149.

је њен комплетан живот за њега непознаница. Његова рана тврдња показује да је он већ дефинисао за себе ко је и шта је Марија, те „многе непознанице“ јесу знаци одступања њене стварне слике од оне коју је већ формирао у својој машти. Било да о њој мисли као о проститутки, било да се фокусира на „њен дубоки и меланхолични начин размишљања“⁴⁷, увек је реч о пројекцији властитих црта, а никада о истини о посматраном. Немогуће је пробити се у Кастеловој причи до чињеница о Марији: она је све време и дата у светлу које на њу пада посредством Кастелове љубоморе и сумњичавости. Али, оно до чега се недвосмислено доспева то су грешке у нараторовом закључивању које упозоравају на то да је читава исповест тек једна извитоперена верзија догађаја. За читаоца може бити упитно Маријино самопоштовање (себе сматра недостојном великог уметника, казаће и да она наноси зло свима који су у њеној близини), а очигледна је емпатија (јер само тако је могла доспети до значења детаља на слици) и изесна беневоленост, што је све предодређују за положај жртве. Виктимологија је указала на читав низ својстава које жртве поседују, и којима су привучени злостављачи – то, супротно распрострањеним уверењима, нису слабости карактера, већ пре његова снага⁴⁸, а емпатичност и беневоленција спрам заштите властитих психолошких граница играју у том процесу значајну улогу.

У својој љубоморној манији, верујући да ће бити преварен од вољене особе, Кастело опсесивно мотри, прислушкује, испитује, закључује, скупља доказе, константо премештајући кривицу са себе на свет.⁴⁹ У односу са Маријом врло брзо започињу преслишавања („мене не можеш тек тако да превариш. Добро запажам детаље“⁵⁰) око тога да ли се осмехнула, шта тај осмех значи, да ли се претвара да ужива у сексуалном односу и да ли је за то претварање кадра. Ако га мучи Маријина прошлост (тако је Марија сумњива јер је спалила писмо несрећно заљубљеног самоубице Ричарда, али је лако претпоставити да би била сумњива и да је сачувала писмо), Кастела муче и све оне особе које никада није поменула: „Мучиле су ме оне непознате особе, оне тихе и мрачне сенке које никада није споменула а које сам осећао да постоје у њеном животу.“⁵¹ Упркос чврстој логици, видљива је јунакова склоност да закључује на основу малобројних чињеница (тзв. *jump to conclusion*) и да потврђује своју полазну премису, завршавајући у аспурдном резонувању. Марија „не би могла да ми нанесе зло да ме је искрено волела“⁵², констатује убица тврдећи да је волео жртву. Када му Лартиге, на питање колико је дуго Марија Хантерова љубавница, каже да о томе ништа не зна, Кастелу је такав одговор довољан за не-

---

47 Исто, 65.

48 Hirigoyen, Marie-France, *Moralno zlostavljanje: perverzno nasilje u svakodnevicu*, Zagreb: AGM, 2003, 145.

49 Види: David Trotter, *Paranoid modernism: literary experiment, psychosis, and the professionalization of English society*, New York: Oxford University Press, 2001, 16.

50 Sabato, E. *Tunel*, 74.

51 Исто, 88.

52 Исто, 150.

сумњив закључак. То што Марија у последњем часу одлучи да не дође на састанак, већ отпутује на имање, јунак не доводи ни у какву везу са собом и својим понашањем, са узнемиренешћу и незадовољством које је Марија већ осећала и имала разлога да осећа са њим, већ искључиво као потврду њеног односа са Хантером. Своја понашања јунак види као реактивна и стога оправдана (тако опијање и однос са проститутком види као последицу Маријиног понашања, пројектујући своју потребу за промискуитетом у њу). Разговор о уметности, коме присуствује, између Хантера и мими Аљенде, односно Хантерова идеја о пародији детективског романа, у коме би детектив и убица били иста особа, има аутопоетичку вредност: пародија детективског романа реализује се у *Тунелу*. Будући да је стално у истраживачкој, детективској позицији, фокусиран на разоткривање онога што је скривено, параноични јунак је детектив и убица у истом лицу.

Кастело и експлицитно говори о себи као жртви гоњења: он истиче да је др Пратоа сматрао пријатељем, који га је разочарао када се придружио свима који су почели да га прогоне. Индикативно је, међутим, да се та информација о прогоњењу јавља успут и у сред његовог казивања о томе како не подноси жаргон, односно дискурс професионалних и идеолошких група: психоаналитичара, новинара, комуниста, фашиста. У Кастелову нарави, коју жели да контролише, неконтролисано продиру они мотиви од којих се обликује његов унутрашњи свет, а сам Кастело има препознатљив дискурс, који дели са другим параноичарима. Пре свега „страст за каузалитетом, која постаје сама себи сврхом и коју у том опсегу иначе налазимо само код филозофа, али и „за образлагањем“⁵³, те „систематичност и методичност у процесу суђења“⁵⁴. Он све мотиве види увек као део ланца узрочно-последичних повезаности и том унутрашњом доследношћу казивања и мишљења заводи читаоца. Описујући састанак Удружења психоаналитичара, Сабатов јунак иронизира дискурс професионалних група, показујући да не види нијансе: „Стан је био крцат истоветним људима који су све време говорили исту ствар.“⁵⁵ Параноичар је „склон видјети као исто чак и оно што је стварно различито“⁵⁶. С једне стране, Кастела обележава „претерано конкретно“, а с друге „претерано апстрактно“⁵⁷ мишљење, а оба одступања су типична за параноидни поглед на свет.

Лишен саосећања (језив је његов коментар након упознавања са Маријиним слепим мужем Аљендеом: „морам да признам да ми се слепи људи *нимало не допадају* и да њихово присуство на мене оставља исти утисак као и присуство неких животиња, хладних, љигавих и безгласних, као што су змије.“⁵⁸), агресиван и неспособан за заједништво и узајамност, Кастело о својој блискости са Маријом говори као о „танкој блиско-

53 Canetti, E. *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1984, 188.

54 Trotter, D. *Nav. delo*, 26.

55 Sabato, E. *Tunel*, 20.

56 Canetti, *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske 1989, 188.

57 Kantor, M. *Understanding paranoia*, 2004, 7.

58 Sabato, E. *Tunel*, 59.

сти“, каква и јесте, јер је лако угрозива једном речју која у њему рађа нова подозрења. Коначно, деструктивна Кастелова природа показује се у часу када он реагује на први знак Маријиног витализма: док шетају кроз природу, њен витализам и животност изазивају његово подозрење и што је она живља, расположенија, то он више тоне. Тако потпуно пропушта Маријину исповест о љубави према њему, која би да он није деструктивно створење била разрешујућа за њихов однос. Уосталом, њено разумевање – када јој он признаје за ноћ коју је провео са проститутком, она казује да разуме „да ни она баш није цвеће“⁵⁹ – за Кастела значи признање неверства са Хантером.

Под присилом унутрашњих садржаја, јунак чини супротно од жељеног. Тако зове Марију у намери да је замоли за опроштај, а изговара још увредљивије речи од оних за које је желео да тражи извињење. Дани пре но што је починио злочин испуњени су његовим кошмарима, појачаном конзумацијом алкохола (у литератури се истиче утицај алкохола на параноичне епизоде – „делузије љубоморе су опште у алкохолизму“⁶⁰; у Кастеловом случају алкохол све само појачава), а из тог стања јој пише заједљиво писмо у коме јој пребацује што спава са њим, Аљендеом и Хантером, иако жели да постигне да му се она врати. Његово закључивање је доведено до апсурда у епизоди са поштанском службеницом, када улаже велики ментални напор да објасни да је, уколико му не врате писмо које више не жели да пошаље, иако га је предао, пошта средство принуде. Очекивање да се сва постојећа правила прилагоде његовом резонувању доказ је ескалације јунаковог психичког обољења. Будући да се његова расположења импулсивно смењују, након великог труда уложеног у то да му се писмо врати, он закључује да је судбина у праву што је изабрала да пошаље то писмо, јер се сетио свог сна. Испоставља се да је за јунака све у истој равни и да сан и слутња имају исту вредност као и чињенице живота. Његова самоконтрола је изузетно ниска, а бес избија најмањим поводима, за шта по правилу узрок тражи у другима.

Када се његова љубомора према Хантеру већ распламсала и пошто је Марији написао једно очајничко писмо, Кастело је уснио сан: „Ноћу одлазим у једну стару и напуштenu кућу. Била је то кућа мени донекле позната и за којом сам од малена жудео, тако да су ме кроз њу водила извесна сећања. Али бих се с времена на време губио у таме или бих имао утисак да ме у тој кући вребају скривени непријатељи или да су у њој неки људи који се дошаптавају и смеју се иза леђа мојој наивности. (...) Па ипак, и упркос свему, осећао сам да се у тој кући поново оживљавају старе љубави из младалачких дана, са истим дрхтајима и истим осећањем благог лудила, стрепње и радости. Када сам се пробудио, схватио сам да је кућа коју сам уснио Марија.“⁶¹

Иако је сан део рада несвесне психе – „језик снова шаље управо оне слике које су погодне да делују на дубље слојеве психе и да их подигну у

---

59 Исто, 132.

60 Sims, *Symptoms in the Mind*, 1988, 95.

61 Sabato, E. *Tunel*, 66–67.

свест⁶² – јунак га тумачи у складу са својим свесним знањем, те се тако и не користи капацитом снова, који „обично компензују неки јако дефектан став према животу (...) или пак антиципирају неки будући значајан догађај“⁶³. Кућа је јаство самог сневача, простор у коме се нашао у сну онај је простор у коме се он дословно психолошки налази: сан пружа слику унутрашњег јунаковог света и упозорава на тамни део његове личности, на компулзивну игру коју јунак игра са самим собом. Непријатељи су његови унутрашњи непријатељи. Но, и начин на који тумачи сан уклапа се у пројекцију коју Кастело континуирано укључује у свој однос са другим. Па ипак, Кастело се, као што и значење куће у којој га вребају непријатељи приписује Марији, током читавог односа бори са Маријом да ова призна и увиди своје мањкавости „уместо да се позабави својом сенком и њеним мрачним махинацијама“⁶⁴. Још је Фројд указивао на то да параноичар избегава узнемирујуће унутрашње суђење пројектујући га на друге⁶⁵.

У другом Кастеловом сну јавља се мотив јунаковог претварања у птицу – реч је о сновима о окамењивању који наговештавају психозу⁶⁶. Јунак се преображава у птицу у кући човека којег доживљава као чаробњака, а уздање у помоћ пријатеља ишчезава када се испостави да они нити виде да је преображен, нити чују шта им говори: са њима се одвија обичан разговор док је јунак свестан да се из њега извија само птичје крештање. Сан тако говори о јунаковој души која прекида све односе са другима и зазиђује се у себе. Јунак са ужасом схвата да ће заувек остати заробљен у том облику, а да нико никада неће сазнати шта му се догодило. Кастело се из овог кошмарног сна, а такви снови се јављају у нарочито кризним, важним тренуцима живота, када је нужна промена, пробудио с вриском. Међутим, прилику да сагледа себе и промени нешто, Сабатов јунак је пропустио, због чега и постаје убица, а кошмарни сан заправо говори исто што и метафора тунела – да је јунак коначно и неопозиво изолован од света, потопљен у своје несвесно.

Кастело приповеда како би читаоцу посредовао причу о томе како је постао убица: међутим, јунак није постао убица игром случаја, већ сплетом својих психолошких својстава, односно по законитостима властитог психолошког устројства.

---

62 Jung, K. G. *San i tumačenje snova*, Novi Sad: Psihopolis institut, 2011, 43.

63 Исто, 45.

64 Исто, 84.

65 Resnik, S. Being in a persecutory world: the construction of a world model and its distortions, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998, 18.

66 Laing, *Podeljno ja*, 44-45.

Извори и литература:

- Alper, Gerald. *The paranoia of everyday life: escaping the enemy within*, New York: Prometheus Books, 2005
- Berke, J. H. Reefer madness: Social fears and self-fulfilling prophecies, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998, 158-165.
- Jung, K. G. *San i tumačenje snova*, Novi Sad: Psihopolis institut, 2011.
- Canetti, E. *Masa i moć*, Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1984.
- Kantor, M. *Understanding Paranoia: A Guide for Professionals, Families, and Sufferers*, London: Praeger Publishers, 2004.
- Kernberg, O. Paranoid social development as a consequence of ideological and bureaucratic regression, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998, 87-114
- Laing, R. D. *Podjeljeno ja*, Beograd: Nolit, 1977.
- Resnik, S. Being in a persecutory world: the construction of a world model and its distortions, In: *Even paranoids have enemies: new perspectives on paranoia and persecution*, (eds. J. H. Berke, S. Pierides, A. Sabbadini, S. Schneider), London: Routledge, 1998, 16-35.
- Sabato, E. *Tunel*, Beograd: Plato, 2001.
- Sims, Andrew. *Simptoms in the mind*, London: Bailliere Tindall, 1988.
- Starčević, V. Shizoidnost i paranoični proces: analiza literarnog predloška, *Engrami: časopis za kliničku psihijatriju, psihologiju i granične discipline*, VIII (1986), 3-4, 149-157.
- Trotter, D. *Paranoid modernism: literary experiment, and the professionalization of English society*, New York: Oxford University Press, 2001.
- Heinz, K. *The Analysis of The Self*, New York: International Universities Press, 1971.
- Hirigoyen, Marie-France. *Moralno zlostavljanje: perverzno nasilje u svakodnevicu*, Zagreb: AGM, 2003.
- Holzapfel, T. "Dostoevsky's Notes from the Underground and Sabato's El Tunnel", *Hispania*, 51 (1968), 3, 440-446. Прегузето 16. 12. 2019. <https://www.jstor.org/stable/338773>

800 ГОДИНА СРПСКЕ МЕДИЦИНЕ
Зборник радова Једанаестог конгреса историчара медицине
„800 година српске медицине“
одржаног у Београду од 15. до 19. септембра 2020. године
у Београду

Књига 1

Издавач
СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО
Џорџа Вашингтона 19
Београд

За издавача
Академик Радоје Чоловић

Штампа
Graphic Studio d.o.o.
Павла Зарића 3/4
Земун

Тираж
200 примерака

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

61(091)(491.11)(082)

НАУЧНИ скуп 800 година српске медицине (11 ; 2020 ; Београд)
[Зборник радова Једанаестог конгреса историчара медицине] 800 година српске медицине : [одржаног у Београду од 15. до 19. септембра 2020.]. Књ. 1 / [уредник Зоран Вацић]. - Београд : Српско лекарско друштво, 2023 (Земун : Graphic studio). - 657 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Стр. 11-13: Уводна реч / Зоран Вацић. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-6061-148-4
ISBN 978-86-6061-147-7 (низ)

а) Медицина -- Историја -- Србија -- Зборници

COBISS.SR-ID 13751049